

PROJEKT INES. Fem kvinnor i inbördeskriget 1918

Lärarhandledning för gymnasiet

Hej lärare!

Denna lärarhandledning riktar sig främst till undervisning i modersmål och/eller historia då arbetet med min bok *Projekt Ines* går att koppla direkt till undervisningsmålen i dessa ämnen. Boken öppnar även upp för goda möjligheter till ämnesövergripande undervisning i dessa två ämnen.

Lärarhandledningen är indelad i tre delar. Den första delen är en introduktion och tar omkring 15 minuter i klassrummet. Den andra delen består av textutdrag ur boken med diskussionsfrågor som eleverna kan diskutera i smågrupper och sedan i helklass. Tiden och antalet delar i utdragen som ni läser kan ni styra enligt era behov och möjligheter.

Den sista delen i handledningen är för er lärare som vill jobba vidare med en större examinerande uppgift.

Se min lärarhandledning som en inspiration att komma igång. Spinn gärna vidare och gör era egna diskussionsfrågor och uppgifter.

Ni är välkomna att höra av er till mig om ni lärare eller era elever har frågor och funderingar.

Med vänlig hälsning

Anna Lindholm

anna.lindholm83@gmail.com

DEL 1 - introduktion

“Jag skulle inte velat lära mig något om historia om det bara handlade om män” (Frida Bogren, elev på Bagarmossen skola utanför Stockholm, Dagens nyheter 15.1 2015)

Låt eleverna diskutera citatet. Vad menar Frida Bogren? Varför vill hon inte bara läsa om män i historieundervisningen? Har eleverna i klassen tänkt i samma banor?

Berätta om bakgrunden till boken

Anna Lindholm, författaren till boken *Projekt Ines. Fem kvinnor i inbördeskriget 1918* (Schildts & Söderströms 2015), tröttnade på att samtalen om Finlands krigiska historia förs främst mellan experter och redan kunniga. Hon tröttnade på att unga människor anklagas för historielöshet samtidigt som de inte görs delaktiga i samtalen om Finlands historia. I *Projekt Ines* pekar Anna Lindholm dessutom på mansdominansen i historieskrivningen och historieböckerna, att det främst är män som skriver om män och därför blir historien mer intressant för män. I skolan kan det leda till att pojkar tycker att historia är roligare och intressantare än flickor.

När antalet kvinnor och män har räknats i historieböcker har det visat sig att kvinnorna är få medan männen är många. Kvinnors aktivitet och liv har tolkats som oviktiga. Men utan kvinnors delaktighet och arbete under historien och Finlands krig hade vi inte varit där vi är idag. Om vi menar allvar med mänskliga rättigheter och allas lika värde kan inte halva befolkningens historia och delaktighet nedvärderas, menar Anna Lindholm som tog saken i egna händer och skrev en bok inbördeskriget.

Projekt Ines utgår från fem kvinnors liv och perspektiv. Kvinnorna är:

- Författarens egen mammas farmor Ines Nyberg i Snappertuna som blir ensam med tre barn under kriget, då hennes man blir fängslad av röda
- Skärgårdskvinnan Josefina Hägg i Snappertuna som också blir ensam med sju barn då hennes man blir tillfångatagen av vita
- Sjuksköterskan Dagmar Ruin, som räddar sårade soldater på vita sidan medan skotten viner ovanför hennes huvud
- Den unga Napoleonromantiska överklasskvinnan Anita Topelius som går på internatskola i Grankulla
- Den politiskt engagerade Anna Forsström som i många år argumenterat för arbetarnas frigörelse genom socialismen.

DEL 2 - Läsa och diskutera utdrag ur boken

Utdrag - del 1

I inledningen av *Projekt Ines* beskriver Anna Lindholm sin upplevelse av samtalen om Finlands historia under uppväxten i Finland. Nedan följer ett utdrag om det:

Krigen, krigen. Suset av krig. □

Vår krigiska historia återkommer som förklaring till alla möjliga fenomen i Finland. Det är förklaringen till konsensuspolitiken. Det är förklaringen till att vi helst skippar diskussion och låter en ledare ta ett beslut. Hellre ett beslut att klaga på än ett beslut som ska diskuteras fram. Int' har vi tid me' sån't

Krigen är förklaringen till melankolin och tystnaden. De är förklaringen till sisun och handlingskraften. De är förklaringen till vår invandringspolitik och till skolsystemet. Krigen dyker upp som en av orsakerna bakom det mesta.

När som helst kan något av krigen komma på tal. I Finland har vi alla släktingar som överlevt eller dött i krig. Krigshistorierna är otaliga. Men. Under min uppväxt har jag känt att de berättats ovanför mitt huvud. Jag har känt att alla inte bjuds in i samtalet, att vi är många som förväntas sitta tysta och lyssna.

Det har inte ställts öppna frågor. I stället har vi fått oräkneliga föreläsningar om vad som hände, hur det hände, varför det hände. Föreläsningarna har ägt rum i skolan och i böckerna, på kaffekalas och middagar.

Diskutera

1. Känner ni igen er i beskrivning av samtalen om Finland historia? Vem har en plats i det samtalet? Vilka hålls utanför?
2. Hur påverkar krigen oss idag? Hur märks det i vår samtid att Finland har en krigisk historia? Vilka spår av krigen kan vi se i vår kultur?
3. När och hur har du erfarenhet av att sitta tyst i ett samtal där andra deltar och är aktiva? Vilka samtalsämnen har en tendens att stänga människor ute?
4. Vilka fördelar finns det med att fler än män och auktoriteter inom ämnet historia är delaktiga i samtal om vår historia?
5. Hur vågar man ta plats i ett samtal där man inte bjuds in?
6. Hur kan de som har en plats bjuda in fler i samtalet?
7. Hur blir historien och historieundervisningen engagerande för unga människor?

Utdrag - del 2

Den 4 april 1918 landstiger tyska trupper i Hangö. I utdraget nedan får vi ta del av den unga Anita Topelius som går i internatskola i Grankulla och den politiskt engagerade Anna Forsström som i många år argumenterat för arbetarnas frigörelse genom socialismen. De två har olika perspektiv på kriget och när tyskarna kommer för att avgöra inbördeskriget till vita sidans fördel blir deras olika synvinklar särskilt tydliga.

Utdraget börjar med Anitas dagboksanteckningar från april 1918.

»MÄTTE DET NU hända något snart, snart, annars orkar människorna ej mera. Fastän nog är människornas anpassningsförmåga ofantligt stor. Franska revolutionen räckte 6 år, o. människorna stodo ut. Hörde man förr om ett enda mord var man upprörd i flera dagar. Nu sker det dagligen mord o. plundringar o. man lever ännu och orka ännu hoppas.«

Anita väntar spánt på vad som ska hända. Tyskarna ska vara på ingång, »men man vet ju ingenting« utbrister hon söndagen den 7 april.

Hon har sedan några veckor tillbaka befunnit sig i Helsingfors där hon arbetar med Sophie Mannerheim. På kirurgens elevskola blir Anita fullt sysselsatt och hon räknar upp alla ämnen hon nu läser »kemi, anatomi, födoämneslära, hygien, etik, teoretisk sjukvård, praktisk sjukvård, massage, förbandsläggning o. matlagning«. Hon har fått så mycket att göra att hon inte längre »hinner tänka på allt gräsligt« även om det framgår av dagboken att det inte är riktigt så enkelt.

»Igår kväll hade vi svårt att tänka på syror och baser i kemin ... ty kanonerna spelade långt ute till havs; det är ryssarna som spränga sina skepp o. fly från de annalkande tyskarna«, skriver Anita den 4 april då hon fått höra att tyskarna landstigit i Hangö.

Under tiden som de väntar på tyskarna uppmärksammar Anita flyg som »kretsas ganska lågt o. kasta ner proklamationer som människor ursinnigt slåss om på gatorna«. Lördagen den 6 april skalar hon morötter »i ett folkök till de fångna reallyceisternas middag« – till Ines man Verner med andra ord.

Där i folkökot tycks de ha bra stämning. »Där var ett liv: halva H:fors, det skalades o. pratades o. skrattades så att vi säkert inte som en gammal dam sade skulle hört om bombardemanget börjat.«

Förutom det träffar hon sin bror Gunnar och konstaterar att hans äventyr under inbördeskriget »gjort honom gott«. »Han var mjukare o. vänligare. Jag är säker på att den förfärliga tiden vi gå igenom uppfostrar människor mer än flera års lidande skulle göra.«

Och så har hon firat faster Ettis födelsedag tillsammans med familjen.

Vi fick en vaniljekaka till dessert och samtliga medlemmar upphävde ett vrål av förtjusning: sådant har vi inte sett på månader. Tänk på Havsuddens svarta bröd! Tidens tecken, då den i matväg bortskämda Topeliuska familjen vrålar för en liten kaka!

Jag ser framför mig hur familjen är så gott som samlad, hur de vrålar över kakan och hur de skrattar.

I Annas dagbok är det tyst denna söndag. Vi vet inte vad hon gör när Topeliuska familjen firar födelsedag och äter vaniljekaka.

[...]

Anita förhåller sig skeptisk till tyskarna. Hon skriver den 4 april att »Bäst vore det ju om vi redde oss utan tyskarnas hjälp«. Sex dagar senare skriver hon: »Nej, nu har jag med ett slag blivit så optimistisk att jag är beredd att taga emot t.o.m. tyskarna«. Den 12 april skriver hon: »Tysken är här, han är faktiskt här, vilket jubel. Hurra.«

Anna i sin tur fasar för tyskarnas ankomst. Men nu har de i alla fall kommit. »Det var alltså ändå tyskarna«, inleder hon dagboksinslaget den 8 april.

När hon får bekräftat att det faktiskt är tyskarna som anlant, precis som ryktet påstått, spekulerar hon i sin dagbok om vad som komma skall.

För mig själv oroar jag mig ej mycket. Vad som helst kan ju hända vem som helst, men vid en dylik allmän fara går envar och andra sidan och hoppas att för sin del komma helskinnad undan. Då det värsta är över kan det väl hända att det ena eller det andra väntar mig – husundersökning, förhör, fängsling kanske. Men synnerligen farligt kan det knappast bli och i grund och botten skulle jag ej ha mycket emot ett inburande, om jag finge ett par veckors uppskov därmed och sedan själv finge bestämma tiden till högst tre månader. Jag skulle då äntligen komma i åtnjutande av den länge efterlängtrade ökenron.

Dessutom kan ett fängelsestraff förenkla hennes ekonomiska situation. För det som ger henne mest bekymmer »är utsikten att bli utan några som helst inkomster i denna tid, då allt är så fruktansvärt dyrt«. »Även ur den synpunkten vore helinackordering på statens bekostnad ej att förakta«.

Förutom Annas funderingar kring huruvida hon ska fängslas eller ej uttrycker hon sin besvikelse över den röda ledningen.

Har man värkligen inte vetat det på högre ort eller har man i så här många dagar försökt och lyckats dölja sanningen? Kommissariatets förflyttning tyder visserligen på det senare, men å andra sidan har jag ju stått om ej i direkt så likväl i nära indirekt förbindelse med den »högre orten« och enligt allt vad jag kunnat sluta mig till har man även där trots det vara blott falska rykten och provokation eller åtminstone betydliga överdrifter.

Hon vill inte att de röda ska göra motstånd, skriver hon men utvecklar inte hur hon skulle vilja att de agerar. Anna har ju hoppats på den socialistiska omdaning av samhället länge, i många år, nu när det försök som gjorts har tryckts ner har hon väl gett upp. Hon förstår att tyskarna kommer att komma till Helsingfors.

I varje fall är jag i färd med att förbereda mig för alla eventualiteter genom att gå igenom mina papper. Inte för att jag ligger inne med någon särskilt komprometterande. Men jag ville ej ha någon att snoka i mina privata utgjutelser.

Och här sitter jag och läser just hennes privata utgjutelser. Men det är med största sannolikhet hon själv som lagt sin egen privata dagbok i K.H. Wiiks låda på Riksarkivet, med tanken att någon ska läsa den. Anna arbetade senare som arkivchef på Arbetararkivet i många år. □ År 1918 är det antagligen främst risken för att bli tillfångatagen och få alla sina privata texter genomlästa av de vita som gör att Anna tar en ny vändning i sin syn på den röda sidans agerande. Även om hon menar att det inte står något för de vita särskilt intressant eller allvarligt i hennes papper är det ändå känsligare att få sina färskas privata texter synade, än att de blir lästa långt senare.

Diskutera

1. Inbördeskriget 1918 var ett krig mellan vita och röda. Vad mer vet ni om kriget?
2. Hur märks det i utdraget att Anna och Anita tolkar händelser på olika vis?
3. Vilka dagsaktuella händelser i vårt samhälle kan ni komma på där olika perspektiv spelar roll för hur vi ser på händelsen?
4. Ställ egna frågor till texten som ni själva tycker är intressanta att diskutera!

Utdrag - del 3

Nu är tyskarna alldeles snart i Helsingfors där både Anita och Anna befinner sig.

DEN 10 APRIL skriver Anita »Stackars pappa, som längtat och väntat fången nu i 2 månaders tid«. Samma dagar som tyskarna är på väg till Helsingfors ska hon skriva ett anatomiprov. »Men jag förstår rakt av inte hur jag skall kunna hålla tankarna ihop så pass att jag fattar något av det jag måste få i mig ikväll.«

Frågan är om skrivningen i anatomi blir av. Den 11 april skriver hon i stället om kanondundret som hörs när tyskarna närmar sig innerstaden, men än är de bara i utkanterna.

Det lär bli blodigt i morgon – stackars pojkar som voro med vid Nickby: hetsade, jagade i två månaders tid o. nu gå de ut igen för att kanske bli nedslaktade av de röda. Ty de odjuren har morskat till sig o. ämna försvara sig till sista blodsdroppen. Utanför Reallyceet ha de satt upp kulsprutor för att hota gångarna o. vi gåvo idag nyckeln till vår vind åt skyddskåren att också placera sina kulsprutor. Om det blir skjutning av är vårt hus förlorat; då finns ingen pardon.

»I DAG ÄNTLIGEN har en märkbar oro kommit till uttryck i stadens fysiologi«. Det är den 11 april och Anna skriver ett av sina längsta dagboksinslag samtidigt som hon hör hur kriget trappas upp i Finlands huvudstad.

Under det jag suttit och skrivit har jag upprepade gånger hört något, som knappast kan vara annat än gevärsskott. Men mina närver är i jämvikt, den oro jag känner är fullt reflekterad och jag tror ej den skall störa min sömn i natt. Det är resignationen inför det oundvikliga. Kunde jag blott känna mig lugn för min älskade.

Den 12 april är hennes inlägg ännu längre. »Leken har börjat också i staden nu.« Det blir en intensiv och påfrestande dag.

De som ur Annas perspektiv är fiender, tyskar och vita, har nu intagit staden. Jag sitter på Riksarkivet i Kronohagen i Helsingfors när Anna berättar för mig om att hon promenerar just i Kronohagen. Hon gör ärenden i Berghäll också och går på Elantos kafé på Broholmen. Hon hör skott avfyra någonstans vid Långa bron och ser folk springa. På Elantos finns inte mycket att välja på men en grötportion får Anna där, men sedan ska kaféet stänga på grund av oroligheterna i staden. Tyskarna har kommit nu och snart är vinnarna vita. Stämningen är spänd och det blir en lång lång dag för Anna.

I sin dagbok skriver hon:

På en balkong såg jag en hop kvinnor med jubel och skratt hälsa tyskarna. Hur kan man dock skratta en sådan dag? Och mitt under det kulsmattret vittnade om att hopar av människor stupade alldeles i närheten!

O, att man ej hade gjort motstånd! Ansvaret för att så skedde vilar till stor del på ledningen. Hade den för manskapet klagjort ställningen och framhållit att det enda kloka var att lägga ner vapnen, så hade kanske mycken blodsutgjutelse kunnat undvikas och många liv skonats. Men dels har ledningen varit ansvarslös dels har den varit dålig och sannolikt ej kunnat beräkna vad ett motstånd skulle bära. –

Revolutionen är alltså undertryckt. En vändning till de revolutionäras förmån är ju otänkbar, då en gång tyskarna står borgarna bi.

Hur dyrt måste Finland ska betala för den hjälpen?

Jag kände aldrig någon glädje och hänförelse över revolutionen. Jag trodde aldrig på dess möjlighet till seger, även om jag tänkte mig att den skulle dränkas i blod. Och det var så mycket på vårt äget håll jag fördömde, särskilt den militarismens anda, som gripit så många av våra före detta antimilitarister. Man har tillåtit barn att träda in i leden och ta geväret på axeln. Pojkar på 14 år hörde ej till sällsyntheterna inom gardet. Också kvinnor har gått att slåss, men jag medger att de kunde ha samma befogenheter därtill som männen i trots av att jag ej tilltalats därav. Men barn, som ju ej har någon som hälstförsättning att förstå vad kampen gällde, utan gick in i gardet av äventyrslystnad och önskat att förtjäna pengar, de borde absolut ha hållits utanför.

Dock, i trots av denna och alla de andra vidriga sidorna, nu då revolutionen är besegrad, nu då proletariatets hopp om seger för sin sak är dränkt i blod, nu kan jag ej annat än känna ett gränslöst medlidande för denna undertryckta klass, som dock burit upp de vackra drömmarna om frihet, jämlikhet och broderskap, om också idéerna ofta befläckats av låga tankar och handlingar. Också nu i denna kamp var idéerna ledstjärna, hur djupt fördunklad den än var av det mörka molnet av mänskliga missgrepp och felsteg och även lågheten av mänskliga tankar och känslor. –

Jag är så trött, så trött. Skall natten kunna bjuda någon vila?

ANNA GÅR PÅ Helsingfors gator och förfasar sig över jublande vita kvinnor uppe på balkongerna.

Anita då? Var hittar vi henne? Jo, uppe på en balkong. »Vår vanliga utkiksplats, balkongen«, skriver hon. Här står hon tillsammans med Annie Furuholm mitt emot Kirurgen i Kasern- området i centrala Helsingfors. Därifrån har Anita sett kriget på nära håll.

Vi rusade ut på balkongen o. då sågo vi omkr. 30 »vita«, i sportkostym o. gul- o. -vita band, komma ut springade från tant Annies hus; människorna viftade o. skreko o. de sprungo ned till skvären vid Kaptensgatan, där en annan trupp förenade sig med dem, ett öronbedövande skjutande begynte, o. inom få minuter var Brunnsparken fri från o. med Kirurgen.

Anita upplever det som »obeskrivligt spännande« att följa med sammandrabbningarna. Hon såg inga vita som stupade men däremot röda som »falla o. de hämtades genast av sanitärerna (bl.a. Erik Juselius och Verner v. Troil) till Kirurgen«.

Men Anita tillägger att det är först när tyskarna kommer som kriget ger resultat. »De våra beslöto att vänta på tyskarna som nu, när den starka dimman som legat på dagen lättat mot kvällen, tågade in från Tölö«. Och nu ser hon hur tyskar och röda drabbar samman vid Åbo kasern.

Tyskarna ursinniga naturligtvis skjöto in explosiva bomber som antände huset o. inom några ögonblick stod hela den enorma byggnaden i ljusan låga med de Röda som delvis blevo innebrända, delvis gåvo sig.

Anita är nöjd med tyskarnas insats: »Jag glömde i ett nu all bitterhet o. ovilja jag hyst mot dem, tant Annie o. jag vi svängde våra näsdukar o. ropade 'Hoch!'«, medger hon och fortsätter:

Kl. 7 hade även flottan seglat in. Tant Sophie Mannerheim drog mig upp till Kirurgens vindsrum därifrån vi hade en härlig anblick över havet o. de 12 tyska skeppen som höllo på att sakta segla in.

Anna Forsström ser staden ur ett annat perspektiv och lägger märke till hur den har förändrats efter tyskarnas brutala intåg. Den 14 april skriver hon:

Då jag var ute i går hade röda gardet nyss givit sig å sin sista hållpunkt å Broholmen och man var i full färd med att transportera de sårade till staden. Längre än till hörnet av Elisabeths- och Unionsgatorna kunde man ej komma. Den så välkända silhuetten av tornspiran å Folkets hus saknades. »Suometar« berättar i dag med skadeglädje om ödeläggelsen av det stolta tornet. Blott en ruin återstår därav efter beskjutningen och branden. Jag har än ej bevittnat förödelsen, men tanken därpå smärtnar mig djupt. Dock saknar den smärtan det rent personliga, jag var aldrig hemmastadd i det huset, då vår svenska arbetarrörelse ej hade några lokaler där.

Anna sörjer att Folkets hus demolerats. Anita däremot skriver:

De tyska kanonerna ha tänt eld på 'Folkets hus' i Sörnäs. Det är nog väl att det anarkistnästet brinner till grunden, men ett vackert hus var det, det kan ej nekas.

Anna och Anita. De följer med samma händelser, ur två skilda perspektiv. Den ena står som vinnare på balkongen. Den andra går som förlorare på gatan. Den ena sörjer att Folkets hus är förstört. Den andra är nöjd över att »anarkistnästet brinner till grunden«.

Diskutera

1. Välj ut en varsin del i utdraget som ni fastnar för, en mening eller flera. Låt alla i gruppen läsa upp ett varsitt citat och diskutera vad de betyder för er. Vad säger just den delen er? Vilka tankar väcker den? Frågor, förvåning, insikter, kunskaper eller irritation? Varför?
2. Vilka ord är svåra att förstå? Slå upp dem!
3. Hur framgår det att Anna står på förlorarnas sida och Anita på den vinnande sida?
4. Hur ser Anna på risken att hon ska fångas? Varför skulle hon fångas?
5. Anna diskuterar i sin dagbok den röda sidans tillvägagångssätt i kriget. Hur ser hon på inbördeskriget och den röda sidans agerande?
6. Hur förhålls sig era släktingar till inbördeskriget? Varför?
7. Hur skapar vi våra åsikter, värderingar och förhållningssätt? Vilka faktorer påverkar våra åsikter? Diskutera hur Anita och Anna kan ha format sina åsikter?
8. Formulera egna frågor som ni vill diskutera!

DEL 3 - Examinationsuppgifter

REPORTAGE

Skriv ett innehållsrikt och faktsäckat reportage om inbördeskriget 1918. Intervjua en person som kan berätta om händelser 1918. Det kan t.ex vara äldre släkting eller en historiker. Vilka frågor vill du ha svar på? Vad vill du förmedla till dina läsare?

ARGUMENTERANDE TAL eller DEBATTARTIKEL

Håll ett tal eller skriv ett debattinlägg till en dagstidning i vilken du argumenterar för en tes med hjälp av dina kunskaper i historia och modersmål. En tes kan väljas utifrån något av följande ämnesförslag:

1. Hur har vi människor skapat grupper och motsättningar i Finland i dag och historiskt. Hur påverkar ekonomi, kultur och social tillhörighet våra ideologiska och politiska

ställningstagande och agerande? Hur bör agera för att skapa en trygg och jämlik kultur för Finlands medborgare?

2. Hur har ideal för finländskhet och föreställningar om finländsk kultur sett ut förr och idag? Vilka värderingar har påverkat vår föreställningar om finländskhet? Vilka ideal argumenterar du för att ska vi ha med oss in i framtiden och varför?
3. Vad är skolans uppgift för att skapa framtidstro och samhällsengagemang hos unga i en orolig och krigisk värld? Vad bör skolundervisningen bidra med?
4. Hur skapas mångfald och delaktighet i fredsarbete? Var är kvinnorna vid fredsförhandlingarna?

Formulera en tydlig åsikt och argumentera för den. Ta välvalda källor till hjälp för att underbygga din analys.

Det finns en debattartikel av Dick Harrison om flyktingfrågan som är ett bra exempel på hur en historieforskare använder historiska fakta för att underbygga argumentationen för en dagsaktuell tes. Här finns den: <http://www.svd.se/historieloshet-bakom-radsla-for-invandring>

RADIO eller PODCAST

Gör ett radioprogram om samtalet kring Finlands historia. Intervjua en historielärare eller historieforskare om hur de ser på ungas engagemang och kunskap i Finlands historia. Bjud in unga människor till studion för att diskutera hur de blir engagerade och vill lära sig om Finlands historia. Hur blir unga människor delaktiga landets historia, samhälle och politik?

(För inbandning kan "USB-mikrofoner" användas eller möjligtvis smarttelefoner. För klipp-program kan förslagsvis Audacity eller Garage användas)